

PÉTER I. HIDAS

A magyar arisztokrácia és a politikai vezetés a forradalom után (1849–1853)

Az osztrák kormányzat, a gazdaság és társadalom legbefolyásosabb csoportja 1848 előtt a nemesség legfelső rétege, az arisztokrácia volt. Valamennyi koronaországban ők álltak a társadalmi piramis csúcsán. Kiemelkedő szerepet tölthettek be az udvarnál, a diplomáciai testületben, a hadseregben és az egyházban. Lojalitásuk sokkal inkább a Monarchiához kötötte őket, mint ahhoz az országhoz, ahol birtokaik voltak.

Magyarországon az alkotmány szerint csak a világi főurak, a legfelső állami hivatalnokok, a *magnates regni* és a megyék vezetői, a főispánok tartoztak az arisztokráciához.¹

A Habsburgok a címekkel együtt nagybirtokokat is adományoztak jutalmul és így a 19. század közepére Magyarországon egy mintegy hatszáz családból álló, társadalmilag és gazdaságilag homogén társadalmi csoport alakult ki, amelynek minden tagja legalább 5000 hold földbirtokkal rendelkezett.² „Magyarországon a Dunántúlon a megművelt földterület ötvennyolc, Észak-Magyarországon negyvenegy és az Alföldön harmincnégy százaléka volt *latifundium*.”³ A vagyon, a műveltség, a bécsi befolyás és a hagyományos vezető szerep tette az arisztokráciát Magyarország legnagyobb presztízzsel rendelkező csoportjává.

Mária Terézia igyekezett a magyar arisztokráciát a bécsi udvarhoz kapcsolni, mely ennek következtében egyre inkább kozmopolita arculatot vett fel. A reformkorban ez a folyamat visszafordult, de igen sok arisztokrata még 1850-ben sem tudott magyarul beszélni. Az országtól való részbeni elidegenedésük szakadékot nyitott köztük és a nemesség alsóbb csoportjai között. Az 1840-es évek elejére a két csoport ellentétes politikai erővé vált szét.

A politikailag aktív mágnások legtöbbször, pontosabban közülük százötven beléptek Zichy Ferenc gróf politikai klubjába, a Nagy Kaszinóba. E kormánypárti reformtársaság tagjai 1847-ben Apponyi György gróf, Dessewffy Emil gróf, és Jósika Sámuel báró vezetésével Konzervatív Pártot alapítottak.⁴ Bár jelentős részben elfogadták Kossuth programját, a Béccsel szembeni

¹ *Bela K. Király: Hungary in the Late Eighteenth Century. The Decline of Enlightened Despotism.* New York, 1969. 21–25; *Oscar Jaszi: The Dissolution of the Habsburg Monarchy.* Chicago and London, 1964. (1929), 161.

² *Galgóczy Károly: Magyarország, a Szerb vajdaság s Temesi Bánság mezőgazdasági statiszticája.* Pest, 1855. 94.; *Hanák Péter és mások: Magyarország története 1848–1918.* Bp., 1972. 76.

³ *C. A. MacCartney: The Habsburg Empire 1790–1918.* London, 1968. 53.

⁴ Az arisztokraták egy kis csoportja Kossuthot támogatta. Létrehoztak egy másik politikai klubot, a Kis Kaszinót. Tagsága nem érte el a Nagy Kaszinóénak a negyedét sem. Az udvarra gyakorolt hatásuk elhanyagolható volt (*László Révész: Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus.* Munich, 1968. 67. s. k.; *Sylvia Medgyesi-Mitschang: The Influence of the Hungarian Aristocracy upon Franz Joseph from 1851 to 1861.* Nem publikált doktori disszertáció, Department of History, University of St Louis, Mo., 1971. 40.)

ellenséges magatartását elutasították. Az arisztokraták felismerték, hogy az Ausztriától való elszakadás gazdaságilag elhibázott javaslat és azt is, hogy a Habsburgok semmilyen körülmények között sem tűrnék ezt el. A magyarság sorsát a legnagyobb biztonságban a Monarchián belül látták, mivel a nemzetet túl gyengének vélték ahhoz, hogy egyedül megálljon a számszerűleg nagyobb és gyakran ellenséges nemzetiségek között.

Az 1848-as forradalom és a magyar szabadságharc időlegesen elsöpörte a Konzervatív Pártot s Kossuth és követői vették kézbe Magyarország sorsának irányítását. Desseffy szavaival: 1848. „március 13-a után a Konzervatív Párt befolyása mint döntő tényező, megszűnt létezni”.⁵ A konzervatívok sorai azonban érintetlenek maradtak, különösen miután Esterházy Pál herceg kilépett a kormányból, amely fokozatosan a nemzeti függetlenség politikája felé sodródott. A herceg több arisztokratával elhagyta Magyarországot, a konzervatívok működésük színterét áttették Ausztriába.

A Konzervatív Párt ismét politikai klubbá vált. Az arisztokraták vitathatatlan hűsége a császár iránt, a forradalom és a szeparatizmus elutasítása, hajlandóságuk, hogy ismét felajánlják politikai tapasztalataikat, kapcsolataikat, sőt pénzügyi segítségüket is a minden oldalról ostromlott koronának, lehetővé tette az együttműködés felújítását a Habsburg-ház és a magyar konzervatívok között.

Jósika Sámuel bárót és Apponyi György gróft, a két volt kancellárt, akik a budai felfordulást odahagyták Salzburg nyugalmaért, a császárné 1848. szeptember elején titokban Bécsbe hívta. Tárgyalások kezdődtek Magyarországnak Kossuth és hívei nélküli jövőjéről. Ezen előzetes megbeszéléseknek egyetlen eredménye az az ígéret volt, hogy csak „megbízható emberekkel” fognak tárgyalni Magyarország pacifikáció utáni sorsáról.⁶ Néhány héttel később a császári főhadiszálláson más konzervatívok, mint Desseffy Emil, Széchen Antal, Ürményi József és Zsedényi Ede grófok adtak tanácsot a magyar állami ügyekkel kapcsolatban Windischgrätz herceg főparancsnoknak. Rávetették Kumelauert, a herceghez beosztott egyik külügyminiszteriumi tanácsost, hogy fogalmazzon emlékiratot, figyelmeztetve a bécsi kormányt, ne ékelődjék be a magyarság és a császár közé, mivel a kormány joghatósága nem terjed ki Magyarországra.⁷ 1848 szeptemberétől több konzervatív javaslat jutott el az udvarhoz.⁸ A legjelentősebbeket később a Schwarzenberg kormány vitatta meg.⁹ A korábbi kancellár és konzervatív vezető Mailáth tervét december 16-án vitatták meg a kabinet ülésén,¹⁰ de a többi memorandumot, elsősor-

⁵ Uo. 49. Medgyesi doktori disszertációjában állandóan egy formális pártról beszél. Míg a Konzervatív Párt valóban létezett 1847 és 1848 között, a forradalom alatt és után beszüntette intézményes működését. Ugyanígy nem fogadhatjuk el Brenmann kijelentését, mi szerint 1849 és 1867 között „nem több, mint fél tucat (arisztokrata) volt csupán politikailag aktívnek tekinthető” (*Andrew Hindall: Economic Reform in Neuzeit Austria, 1825–1859. Nem publikált doktori disszertáció, Department of History, Princeton University, Princeton, 1965. 46*).

⁶ Jósika Metternich-hez, 1849. július 2. *Andics Erzsébet: A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben. III. Bp. 1965. 324.*

⁷ *Károlyi Árpád (szerk.) Németújvári Gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. I. Bp. 1932. 12. s. k.*

⁸ Négyet ezek közül a javaslatok közül Károlyi tett közzé (u. a. II. 634–639.).

⁹ Szövegét közli *Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848/49-ben. II. 1934. 232.*

¹⁰ Feljegyzéseket l. *Daniel Rapant: Slovenské povstanie roku 1848/49. III./2. Bratislava, 1954. 162. sk.*

ban Dessewffyét,¹¹ Andrásyét,¹² Széchenét,¹³ Pázmányét és Ghyczyét,¹⁴ szintén figyelembe vették.

Magyarország pacifikálására azt javasolták, hogy időleges katonai diktatúrát hozzanak létre, szigorúan büntessék meg Kossuthot és a többi szeparatistát. A tervek megpróbálták alkalmazkodni a kormányzó liberális centralisták programjához anélkül, hogy feladták volna Magyarország integritását és korlátozott autonómiáját egy egységes birodalmon belül. Foglalkoztak társadalmi és gazdasági reformokkal is, de fenn kívánták tartani a hagyományos arisztokratikus politikai vezetést, más osztályokkal együttműködve. A hatalomnak a magyarok és a németek közötti megosztása, vagyis, ahogy később megfogalmazták, a dualizmus eszméje, szintén felmerült.¹⁵

Schwarzenberg herceg, az új miniszterelnök, hogy a kormány elképzeléseivel jobban összhangban álló javaslatokat kapjon, mint a beterjesztett memorandumok, Jósikát és Apponyit kérte fel, hogy Magyarország jövőbeni újraszervezésére nyújtsanak be javaslatot. Ennek azonban egyik konzervatív vezető sem akart eleget tenni. Dessewffy egyelőre korainak tartotta az osztrák-magyar kapcsolatok tisztázását. Az ókonzervatív vezetők azért húzódoztak, mert úgy vélték, később kedvezőbb pozícióban tárgyalhatnak.¹⁶ A tárgyalások mindenesetre folytatódtak. Jósika és Széchen Schönbrunnban előszobáztak, de sértődötten távoztak, midőn az a veszély fenyegetett, hogy az udvar elfogadja a liberális centralisták programját.¹⁷ Andrásy György gróf tárgyalásai Hübnerrrel, Schwarzenberg titkárával szintén haszontalannak bizonyultak annak ellenére, hogy mindketten visszautasították Stadion alkotmánytervezetét, különösen Magyarország ősi jogainak és kiváltságainak szándékolt eltörlését.¹⁸ A számos kudarc ellenére az ókonzervatívok továbbra is igényt tartottak a hatalomból való részesedésre a forradalom utáni Magyarországon.

Nemsokára hatalmas erők siettek segítségükre. Windischgrätz rávette a liberális centralista kormányt, hogy működjön együtt az ókonzervatívokkal Magyarországon. A magyarországi és az itáliai hadszíntér bizonytalan helyzete és a birodalmi parlamentnek a liberális centralistákkal szembeni negatív álláspontja szintén olyan tényezők voltak, amelyek akaratlanul is az ókonzervatívok malmára hajtották a vizet.

A kabinet 1849. január 6-i ülésén hozzájárult, hogy tárgyalások kezdődjenek a legaktívabb lojális arisztokratákkal. A cél az volt, hogy a kormány mellett egy nem hivatalos tanácsadó testületet hozzanak létre, amely segíti a kormányt Magyarország újjászervezésében. Az ókonzervatívok megnyerése érdekében a miniszterek megígérték, hogy tiszteletben tartják a szűkebb Magyarország területi integritását, eltörlik a forradalmi Áprilisi Törvényeket, és a magyaroknak az osztrák tartományok polgáraival megegyező polgári jogokat biztosítanak.¹⁹ Schwarzenberg

¹¹ Szövegét l. *Andics*. i. m. II. 160. sk. és 172. sk.

¹² Uo. 353. sk.

¹³ *Rudolf Kiszling*: Fürst Felix zu Schwarzenberg, der Erhieher Kaiser Franz Josephs. Graz, 1952. 75.; Károlyi, i. m. I. 13.

¹⁴ *Andics*, i. m. II. 412. sk.

¹⁵ *Sashegyi Oszkár*: Magyarország beolvasztása az ausztriai császárságba. *Levéltári Közlemények*, Vol. XXXIX, No. 1. (1968). 74.

¹⁶ Uo. 71.

¹⁷ *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865. I. Bp., 1922. 56.

¹⁸ *Kenneth Willett Rock*, *Reaction Triumphant: The Diplomacy of Felix Schwarzenberg and Nicholas I in Mastering the Hungarian Insurrection, 1848–1850. A Study in Dinastic Power Principles and Politics in Revolutionary Times*. Nem publikált doktori disszertáció, Department of History, Stanford University, 1968. 24.

¹⁹ *Sashegyi*: i. m. 68.

végül utasítást adott a régi konzervatívokból álló nem hivatalos tanácsadó testület megalakítására.²⁰ A bizottság tagjává nevezték ki Pipitzet, egy vezető hivatalnokot, hogy a tanács tevékenységét a kormánypolitika alkalmazására korlátozza. Kübeck titkos tanácsost kértek fel a bizottság működési szabályzatának megfogalmazására.²¹ A bizottság még alig kezdte meg működését, amikor a Márciusi Alkotmány kibocsátásával munkája fölöslegessé is vált. Elnöke, Apponyi e fordulatot „hitzegő cselekedet”-nek tekintette és személyes támadás volt ellene és társai ellen.²² A konzervatívok elsősorban a kormányzatnak Bécsben való központosítását ellenzték, valamint Erdély, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, Fiume és a katonai határőrvidék elszakítását Magyarországtól.²³ Tiltakozásul Desseffy lemondott a bécsi tudományos akadémiai tagságáról, de megmaradt a bizottságban, amely szintén azt tervezte, hogy lemondással tiltakozik.²⁴ Ehelyett a bizottság részletes tervezetet nyújtott be az új Magyarországról.

Azt javasolták, hogy az abszolút hatalmat ruházzák vissza a királyra és nevezzenek ki mellé egy magyar minisztert, aki tanácsokat adna a Magyarországot érintő ügyekben. Az ország történelmi jogainak, hagyományainak és intézményeinek megőrzése kiemelt helyet kapott javaslatukban. Lényegesnek tartották ideiglenes katonai diktatúra létrehozását és központi polgári kormány megalakítását Budán, a lázadók megbüntetését, az egyház és a kormányhivatalok megtisztítását és a sajtócenzúra bevezetését. A konzervatívok meg akarták tartani a magyar hivatalos nyelvet, a bécsi kormánnyal való érintkezést leszámítva. A nem magyar nemzetiségek kívánságára az alsófokú iskolákban nem tették volna kötelezővé a magyart mint oktatási nyelvet. Gazdasági javaslataik nem tértek el a kormány tervezett reformjaitól, mint a vámfalak eltörlése, a dohánymonopólium bevezetése Magyarországon, és a korszerű szállítási rendszer kiépítése.²⁵ Befejezésül Apponyi írásban fejtette ki kollégáinak fenntartásait a Márciusi Alkotmánnyal szemben, amelyről azt vélték, hogy csak a lázadók ügyét szolgálja.²⁶ Megállapította, hogy az ősi magyar alkotmány eltörlése kiváltaná még a birodalmi kormány leghaladóbb reformjainak az elutasítását is. A Márciusi Alkotmány kellemetlen hatásait azonban enyhíthetné egy kiáltvány, amely kimondaná, hogy egyelőre az Alkotmány nem léptethető életbe.²⁷ Apponyi ugyan hangsúlyozta, hogy az új feltételek között a bizottság nem folytathatja munkáját, mégis tovább dolgozott.

Március végére a bizottság új dokumentumot készített az adózásról. Azt javasolták, hogy az adóteher háromötödét a nemesség viselje. Időlegesen adókönyvitést kértek általában Magyarország és különösen a nemesség részére, hogy elősegítsék a gazdasági talpraállást. Hangsúlyozottan kívánták új adók kivetését a felszabadított parasztbirtokosokra, hogy megnöveljék a kormány bevételeit egy földmegváltási alap megteremtése érdekében. E javaslatok többségét elvben elfogadta mind Kübeck, mind Windischgrätz.²⁸

²⁰ Tagok: Apponyi Gy., Barkóczy J., Desseffy E., Jósika S., Ürményi J., Szentiványi V., Wirkner L. és Szarka J. *Berzeviczy*, i. m. I. 60.; *Rock*, i. m. 23.

²¹ *Berzeviczy*: i. m. 60.

²² *Szögyény-Marich László: Szögyény-Marich László emlékiratai. II. Bp., 1903–1917. 591.*

²³ *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 79. sk.

²⁴ *Károlyi*: i. m. I. 591.

²⁵ *Hans Schlitter: Versäumte Gelegenheiten. Die oktryrte Verfassung vom 4. März 1849. Ein Beitrag zu ihrer Geschichte. Zürich, Leipzig és Vienna, 1920. 92. sk.*

²⁶ Apponyi Schwarzenberghez, 1849. március 8. Bécs. *Andics*: i. m. 23–26.

²⁷ *Schlitter*: i. m. 87. sk.

²⁸ Kübeck Windischgrätzhez, 1849. április 10. Buda. *Andics*: i. m. 168. sk.; Kübeck Schwarzenberghez, 1849. március 28. Buda. uo. 119. sk.; Windischgrätz Ferenc Józsefhez, 1849. április 19. Buda. uo. 184. sk.

Anélkül, hogy megvárta volna a liberális centralisták utasításait, a herceg megkezdte saját politikai programjának megvalósítását Magyarország újjászervezése terén, függetlenül a bécsi kabinettől, élvezve az ókonzervatívok és más királypárti magyarok támogatását. Ahogy csapatai benyomultak Magyarországra, 1849 januárjában Windischgrätz ideiglenes királyi biztosokat nevezett ki, hogy támogassák a hadsereget Magyarország pacifikálásában és igazgatásában. A biztosok kivétel nélkül magyar konzervatívok voltak.²⁹

A herceg főként a Kossuth tábornokai elleni hadjárat irányításával foglalkozott, és a visszafoglalt területek politikai igazgatásának összefogását Rousseau tábornokra hagyta, aki Buda elfoglalása után az ókonzervatívokkal szorosan együttműködve tanácsadó központi katonai és polgári bizottságot hozott létre.³⁰

1849. január 15-én Windischgrätz felkérte Szögyény-Marich Lászlót, hogy késedelem nélkül vegye kezébe Magyarország politikai közigazgatását. Szögyény-Marich szerint az ajánlatot január 17-i találkozájukon azzal a feltétellel fogadta el, hogy Magyarország integritása az ország alkotmányos intézményeivel együtt fennmarad. A magyar hegemoniát is fenn akarta tartani, ezért szükségesnek vélte, hogy a közigazgatás hivatalos nyelve a magyar maradjon.³¹ Január 20-án Szögyény-Marich elfoglalta tisztét Budán és megkezdte a különböző kormányhivatalok megszervezését.³² A polgári közigazgatás vezetőit kizárólag az ókonzervatívok közül toborozta, akik Magyarországot olyanná akarták formálni, mint azt a memorandumukban kifejtették. Pest megyében Babarczy Antal kormánybiztos felhatalmazást kapott a hadseregtől a császári és a magyar lobogó egyidejű használatára. Hasonló engedélyeket adtak Fejér és Veszprém megyének is.³³ Szögyény-Marich tiltakozott a liberális centralisták minden olyan lépése ellen, amely Horvátországot elszakítását célozta.

A Márciusi Alkotmány nyilvánosságra hozatalakor Szögyény-Marich, csak úgy, mint a nem hivatalos tanácsadó bizottság, tiltakozásképpen benyújtotta lemondását. Az egyik ókonzervatív királyi biztos, Zichy-Ferraris Félix szintén azzal fenyegetőzött, hogy lemond állásáról, amikor báró Johan Burits tábornok elrendelte a *Te Deumot* a Márciusi Alkotmány megünneplésére.³⁴ Mivel Windischgrätz biztosította az ókonzervatívokat további támogatásáról, végül is mindenki helyén maradt.

A herceg helytelenítette vejének, Schwarzenberg miniszterelnöknek magyarországi politikáját. Windischgrätz elnézte a magyar nyelv kizárólagos használatát a közigazgatásban a kormány határozott ellenkező utasításai dacára és annak ellenére, hogy ő maga személy szerint a német nyelvet részesítette előnyben. Budán helyreállították az 1848 előtti intézményeket és több hivatalnoknak nyíltan megmondták, hogy a liberális miniszterekkel a főparancsnok engedélye nélkül nem tarthatnak fenn kapcsolatot, kifejezetten megszegve ezáltal Bach miniszter Windischgrätznek adott korábbi utasításait.³⁵

²⁹ Dessewffy Emil gróf Bachhoz, 1849. június 6. Bécs. uo. 291. sk.; *Berzeviczy*: i. m. I. 82. *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest, 1965. 181. A továbbiakban: *Sashegyi*: 1965.

³⁰ Uo. 24.

³¹ *Szögyény-Marich*: i. m. II. 5. Semmi sem támasztja alá, hogy Windischgrätz bármikor elfogadta volna ezeket a „feltételeket”, bár sohasem próbált beavatkozni Szögyény szervezetébe, amely ezen feltételek szellemében működött. (*Halász Imre*: A magyar konzervatívok az abszolút korszakban. Nyugat, Vol. X., No. 21. /1917/ 662. sk.)

³² *Szögyény-Marich*: i. m. II. 6.

³³ *Sashegyi*: 1965., 169.; *Berzeviczy*: i. m. I. 83. sk.

³⁴ Zichy Schwarzenberghez, 1849. március 18. Győr, *Andics*: i. m. III. 71. sk.

³⁵ Kübeck Schwarzenberghez, 1849. március 28. Pest. uo. 119. sk.; Windischgrätz Schwarzenberghez, 1849. április 12. Buda. uo. 184. sk.

A liberális centralista miniszterek érthetően készültek arra a pillanatra, amikor meg tudják győzni a császárt a helyzet abszurditásáról, az arisztokratikus föderalizmus és a liberális centralizmus összeegyeztethetetlenségéről. Kossuth volt az, aki szándéka ellenére a segítségükre sietett. A magyar hadsereg egy sikeres tavaszi hadjáratlalt megtépázta Windischgrätz katonai tekintélyét és az országgyűlés 1849. április 14-én kimondotta a Habsburg-ház trónfosztását. Az ifjú Ferenc József „elmozdítását személyes sértésnek tekintette, amiért a magyar mágnásokat tartotta elsősorban felelősnek”.³⁶ Windischgrätzet azonnal menesztették.³⁷ Az ókonzervatív adminisztráció összeomlott, amint Kossuth honvédserege Nyugat-Magyarország nagy részét megtisztította a császári csapatoktól. Amikor Windischgrätz helyettese, báró Ludwig Welden vezérőrnagy, teljesen félreértve a fennálló politikai helyzetet, felkérte Szőgyény-Marichot, Széchent, Zichy Ödönt, és más ókonzervatívokat, hogy működjenek közre a katonai diktatúra létrehozásában Magyarországon, hamar elődje sorsára jutott.³⁸

Május 25-én összehívták a bécsi kabinetet a magyar ügy megvitatására. A miniszterek az ókonzervatívokat azzal vádolták, hogy intrikálnak, és hogy megkísérelték Welden elidegeníteni a kormánytól.³⁹ A báró, miután többször vereséget szenvedett a honvédseregtől, végül május utolsó napján lemondásra kényszerült. Az ókonzervatívokkal folytatott tárgyalások megszakadtak, de egyes arisztokratákat felkérték a kormány reform-programjának és politikai módszereinek támogatására.

Válaszul néhány ókonzervatív visszavonult birtokára, mások Bádenben gyülekeztek. Több arisztokrata királyi biztos lemondott. A magyar arisztokraták többsége azonban úgy döntött, hogy együttműködik a liberális centralista rezsimmel, és majd belülről ássa azt alá.⁴⁰ Az osztrák és orosz katonai egységeknél továbbra is ókonzervatív polgári biztosok működtek. Önként segítették a császárt és szövetségeseit Kossuth és hívei, vagyis a közös politikai ellenség legyőzésében.⁴¹ A kabinet egyelőre még nem tudta nélkülözni a magyar közigazgatásban a tapasztalt királypárti adminisztrátorokat. Szentiványi Vince maradt Pest kormánybiztosa, Rohonczy Ignác Pozsony és Szirmay István Kassáé.⁴² Andrássy György gróf és Andreansky Sándor szintén állást kaptak.⁴³ Az új polgári közigazgatási vezetés ismét a lojális magyar konzervatív arisztokraták kezében volt, akik most nem csoportként, hanem egyénileg kezdtek szembefordulni a liberális centralista politikai programmal.

Májusban Zichy-Ferraris Félix gróf, császári biztos figyelmeztette a miniszterelnököket, hogy bár Magyarországot meg tudták hódítani a magyarok részvétele nélkül, az ország megtartása viszont lehetetlen nélkülük.⁴⁴ Zichy-Ferraris és a többi konzervatív azt remélte, hogy

³⁶ *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 3.

³⁷ 1849. április 6.

³⁸ Welden Szécsenhez, 1849. május 25. Pozsony; és Welden Zichy Ödönhöz, 1849. május 25. Pozsony. *Andics*: i. m. III. 257. sk.; Welden Szőgyény-Marich-hoz, 1849. május 1. Oroszvár, uo. 214.; *Szőgyény-Marich*: i. m. II. 19.; Friedrich Walter, Vom Windischgrätz über Welden zu Haynau, Wiener Regierung un Armee-Oberkommando in Ungarn 1849/50. I. Die Nationalitätenfrage im alten Ungarn und Die Südostpolitik Wiens. (szerk.) *Friedrich Walter és Harold Steinacker*. Munich, 1959. 110. sk.

³⁹ A kabinet jegyzőkönyve, 1849. május 25. Bécs. *Andics*: i. m. III. 257. sk.

⁴⁰ *Szőgyény-Marich*: i. m. II. 20–24.

⁴¹ *Spira György*: A magyar forradalom 1848–49-ben. Bp., 1959. 532.; *Gracza György*: Az 1848–49-i magyar szabadságharc története. V. Bp., 1898. 936.

⁴² *Berzeviczy*: i. m. I. 112.

⁴³ A kabinet jegyzőkönyve, 1849. július 2. Bécs. *Andics*: i. m. III. 362. sk.

⁴⁴ Zichy Félix Schwarzenberghez (valószínűleg 1849 május), uo. 219. sk.

az ország kormányzásával magyar arisztokratát fognak megbízni.⁴⁵ Jósika báró, aki egy ideig részt vehetett a kabinet ülésein, új kormányzók felállítását javasolta a magyar ügyek intézésére. Amikor ezt elutasították, kérte, engedélyezzék néhány megbízható magyar tanácsadónak, hogy a Magyarországot érintő ügyekben segítsék a minisztereket. Jósika második tervét elfogadták, és ennek eredményeként Bach felkérte Dessewffy Emil grófot, legyen egyik nem hivatalos tanácsadója.⁴⁶

Az orosz főparancsnokhoz kinevezett főmegbízott, Zichy Ferenc gróf arra ösztökölte a kormányt, adjon amnesztiát lázadó honfitársainak.⁴⁷ Zichy egyidejűleg meggyőzte I. Miklós cár kedvenc tábornokát, Paskevicset, hogy csatlakozzon az ókonzervatívokkal szimpatizálók Windischgrätz és Metternich vezette táborához.⁴⁸ De ahogy a harc Magyarországon véget ért, a liberális centralistáknak egyre kevesebb okuk volt arra, hogy újrakezdjék a vitát a vezetésről Magyarországon. Elhatározták, hogy „végső” csapást mérnek az ókonzervatívokra.

A kormány és az udvar azt tervezte, hogy koholt vádak alapján haditörvényszék elé állítja a volt miniszterelnököt, Batthyány Lajost.⁴⁹ Sem a legelőkelőbb mágnások megjelenése a védelem tanújaként, sem I. Miklós cár kérése, hogy gyakoroljanak kegyelmet, nem tudta megváltoztatni Ferenc József elhatározását, hogy Magyarországot megleckézteti. Batthyány 1849. október 6-án állt a kivégzőosztag elé. Néhány arisztokrata, aki támogatta Kossuthot, osztozott Batthyány sorsában vagy börtönbe került, mások száműzetésbe vonultak. Ferenc József önfejűsége „többet tett a főurak nemzeti érzésének felélesztéséért, mint Kossuth Lajos lángoló szónoklatai vagy honfitársaik elkeseredett küzdelme a külföldi betolakodók ellen 1849-ben”.⁵⁰

Amikor Haynau ítéletvégrehajtói 1849 keserves októberi napjaiban Magyarországot a Habsburg ház iránti lojalitás szükségességére tanították, az ókonzervatívok befolyása Bécsben mélypontra jutott.⁵¹ Apponyi megbetegedett s Jósikát sem kérdezték meg többé a magyar ügyekről.⁵² Jósika báró „bevallotta nekem — írta az angol újságíró, Paton —, hogy jelenleg semmiféle befolyása nincs a bécsi kabinetre és a kompromisszum nélküli központosítást támogató pártra”.⁵³ A liberális bécsi sajtót arra buzdították, kezdjen kíméletlen mocskolódo hadjáratba a most már nem is létező konzervatív párt és annak állítólagos nagyszabású stratégiája ellen.⁵⁴ Szécsen Antal gróf vonakodva utazott Londonba, hogy igazolja az angol közvélemény előtt Batthyány kivégzését és általában ellensúlyozza a magyar forradalmi propagandát.⁵⁵

A viszonylagos sajtószabadság lehetővé tette a megmaradt ókonzervatívok egy része számára, hogy újságokon keresztül támadjanak. Dessewffy Emil gróf nyitott először tüzet 1849

⁴⁵ Magyar Országos Levéltár, Abszolutizmuskori Levéltár (MOLAL), D 36/1850/310.

⁴⁶ Bach Dessewffyhez, 1849. május 26. Bécs, *Andics*: i. m. III. 262. sk.; Jósika Metternich-hez, 1849. július 2. Bécs, uo. 323. sk.

⁴⁷ *Rock*: i. m. 266.

⁴⁸ Zichy gróf Paskevicshoz intézett fejegyzésének hivatalos fordítását lásd *Andics*: i. m. III. 451. sk.

⁴⁹ *Károlyi*: i. m. I.–II. elszórta.

⁵⁰ *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 183.

⁵¹ MOLAL, D 36/1849/304.

⁵² Jósika Metternich-hez, 1850. február 25. Bécs.; *Andics*: i. m. III. 466. sk.

⁵³ A. A. Paton: *The Gothard the Hun, or Transylvania, Debreczin, Pesth, and Vienna in 1850*. London, 1851. 393.; Patonról lásd Metternich Schwarzenberghez, 1849. augusztus 24. Richmond.; *Andics*: i. m. III. 399. sk.

⁵⁴ Jósika Metternich-hez, 1850. február 25. uo. 466. sk.

⁵⁵ Szécsen missziójáról lásd Szécsen és Schwarzenberg levelezését, lásd uo. 423, 430, 434, és 445. sk.

októberében. Centralista-ellenes konzervatív programja a *Pester Zeitungban* jelent meg,⁵⁶ 1850 februárjának elejétől kezdve pedig kritikus hangnemű cikkeket írt a *Lloyd*nak és az *Augsburger Allgemeine Zeitung*nak.⁵⁷ Jósika azonban Desseffy támadásait még korainak tartotta. Amikor a *Presse* felajánlotta neki szolgálatait, Jósika ezt elhárította abban a meggyőződésben, hogy a nyílt szembenállás a kormánnyal még nem szükséges.⁵⁸ Nézetait nem sokan osztották. Az ókonzervatív-párti újságíró, Vida Károly — olyan jelentős támogatókkal, mint az új primás, Scitovszky és a pesti polgári főbiztos, Szentiványi Vince — a forradalom utáni első napilapot, a *Figyelmezőt* az ellenzék szócsövénévé változtatta.⁵⁹ Az újság hangoztatta, hogy csupán egy párt van Magyarországon, az ókonzervatívoké és az ő ellenzéki szövetségei.⁶⁰ A szerkesztők követelték a belügyek helyi ellenőrzését és támadták Bachot és „papirorendszerét”.⁶¹ A helyi politikai klubok, a kaszinók csakúgy, mint az irodalmi körök, örömmel támogatták a *Figyelmezőt*, melynek példányszáma 1850-re elérte a 2000-et, s ez abban a korban tekintélyes szám volt.⁶² Egy másik napilap, a *Magyar Hírlap*, amely 1849. november 15-től jelent meg, eredetileg szintén az ókonzervatívokat támogató lap volt. A katolikus hierarchia fóruma, a *Religió* ugyan-csak az ellenzéki vonalat követte.⁶³ 1850 végére viszont a *Magyar Hírlap* és egy új napilap, a *Pesti Napló* a magyar értelmiségi nacionalisták egy elszigetelt csoportjának a kezébe került, akik támogatták a Márciusi Alkotmányt.

Néhány arisztokrata az írók egy csoportjával együtt, akik rendszeresen összejöttek az ókonzervatív Ürményi József lakásán, elhatározták, hogy tesznek valamit a *Pesti Napló* Bachot pártoló konzervatívellenes irányvonala ellen. Különböző intrikák és manipulációk révén Bánffy Simon, az Ürményi-kör bizalmi embere kaparintotta meg a *Pesti Napló* szerkesztőségét. Bánffy fokozatosan felváltotta a szerkesztőséget konzervatív párti újságírókkal és írókkal.⁶⁴ 1851-ben Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Jókai Mór, Gyulai Pál, Bérczy Károly, Pompéry János, Urházy György, Erdélyi János, Vahot Imre, Falk Miksa és Wenzel Gusztáv írtak a *Pesti Naplóba*.⁶⁵ Az ókonzervatívok programjának és a *Pesti Naplóban* 1850 végétől megjelent cikkek tartalmának a szoros összefüggését figyelembe véve nem fogadható el az Amerikában élő történész Medgyesi állítása, hogy a konzervatívok félretették és elidegenítették maguktól az értelmiséget.⁶⁶ 1851-ben a lap nyíltan hirdette az ókonzervatív programot, és kímélet nélkül támadta a rezsimet. Hangsúlyozta a magyarok vezető szerepét Magyarországon⁶⁷ és az arisz-

⁵⁶ 1849. október 3.

⁵⁷ *Berzeviczy*: i. m. I. 102.

⁵⁸ Jósika Metternich-hez, 1859. február 25. Bécs.; *Andics*: i. m. III. 466. sk.

⁵⁹ *Angyal Dávid* (szerk.) Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél levelezése. Bp., 1925. 9.

⁶⁰ Somssich Pál cikke, 1849. december 29.

⁶¹ *Figyelmező*, 1849. november 30.

⁶² 1848 novemberében a legnépszerűbb lapok előfizetőinek száma a következőképpen alakult: *Kossuth Hírlapja* 4977; *Pesti Hírlap* 2554; *Magyar Népbarát* 2710; *Katolikus Néplap* 1399; *Nemzeti Újság* 765; (*Pesti Napló*, 1850. április 4.).

⁶³ *Hermann Egyed*: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932. 89.

⁶⁴ *Angyal*: i. m. 37. sk.; Gyulai Pál Szász Károlyhoz, 1850. szeptember 14. Gyömrő. Gyulai Pál levelezése 1834-től 1867-ig. (szerk.) *Somogyi Sándor*. Bp., 1961. 56.

⁶⁵ *Bekai* Gusztáv: Kemény Zsigmond, a forradalom és a kiegyezés. Bp., 1883. 166.

⁶⁶ *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 94.

⁶⁷ *Pesti Napló*, 1851. január 14., január 24., június 25., június 29. és október 16.; 1852. március 10.

tokraták szükségességét a kormányrúdnál,⁶⁸ védte a 800 éves magyar alkotmányt,⁶⁹ a nemzeti egységet⁷⁰ és kultúrát.⁷¹ A szerkesztők az 1851-ben bevezetett új közigazgatási rendszert, az ún. Provisoriumot sajnálatos tévedésnek tartották, amely „nem váltotta be az elvárásokat” és ezért azonnal be kell szüntetni a magyarság érdekében.⁷² „Önkormányzat” cím alatt a *Pesti Napló* kihívóan állapította meg: „Elvileg a jelenlegi rendszer jó, de nekünk nem tetszik.”⁷³

A konzervatív propaganda politikai röpiratokkal is terjedt. 1850-ben Somssich Pál „Das legitime Recht Ungarns und seines Königs”⁷⁴ című írása kiváltotta a magyar liberális centralista sajtó haragját, mert az osztrák kormányt törvénytelennek, abszolutistának és a magyar királyság feldarabolójának bélyegezte.⁷⁵ A közönség azonban kedvezően fogadta a röpiratot.⁷⁶ A konzervatív Mailát Bach-ellenes támadása⁷⁷ vagy Zsedényi Ede munkái már nem keltettek nagyobb sajtóvitát.⁷⁸ Az ókonzervatívok ügyén nagyot lendített, hogy a katolikus hierarcia csatlakozott politikai táborukhoz. A magyar római katolikus egyház 1849 első felében megpróbált együttműködni Béccsel. Az 1848-as forradalom vége felé, amikor a Kossuth rendszer radikálisabbá vált, a Hám János primás vezette katolikus hierarcia úgy látta, hogy befolyásuk, előjogaik, birtokaik és a katolikus oktatási rendszer veszélyben van. Így amikor Windischgrätz tábornok visszafoglalta Magyarországot, a hierarcia legtöbb tagja felszabadítóként üdvözölte őt.⁷⁹ Az alsó papság és néhány püspök magyar hazafisága viszont felháborította előbb Windischgrätzet, utóbb pedig Bachot. A tábornok egy millió forintra büntette a papságot, a miniszter bebörtönözte a kompromittált püspököket; a papok hasonló büntetésben részesültek, mint a világi Kossuth-pártiak. A magyar katolikus egyház vezetői attól féltek, hogy a centralizáció egyik eredménye az ő alávetésük lesz a bécsi érseknek s nem voltak hajlandók önként átadni egyházuk vezetését.⁸⁰ Az egyház nem hagyhatta figyelmen kívül tagjainak öntudatát sem, s nem utasíthatta el Magyarország különleges szerepének elismerését a birodalmon belül. A hierarcia a bonyolult helyzetben először az új rendszerrel való óvatos együttműködést választotta. Az egymillió forintot sohasem fizették ki, de kisebb ajándékokat eljuttattak Windischgrätz főhadiszállására.⁸¹

⁶⁸ Uo. 1851. május 3., 6., 15., 27., 30.; június 3., 5., 6., 10.; július 7. és október 29.; 1852. január 29. és december 10.

⁶⁹ Uo. 1851. január 25.; május 6., és 13.; július 11. és 15. és október 6.; 1852. február 3. és 10.

⁷⁰ Uo. 1851. május 1. és 5.

⁷¹ Uo. 1851. február 17.; március 20., 27. és 28.; 1852. december 5.

⁷² Uo. 1850. szeptember 4.

⁷³ 1851. november 24.

⁷⁴ Bécs, 1850.

⁷⁵ Magyar Hírlap, 1850. augusztus 7., 9., 17., 20., 21.; Pesti Napló, 1850. augusztus 6. és 13.; Pester Morgenblatt, 1850. augusztus 13., 14. és 19.; Pester Zeitung, 1850. augusztus 7., 8., 14. és 17.

⁷⁶ Pesti Napló, 1850. augusztus 22.

⁷⁷ Uo. 1850. július 4.

⁷⁸ Verfassung von 4. März und die erbliche Pairie. Vienna, 1850; Über die Verantwortlichkeit des Ministeriums. Vienna, 1850., melyet a bécsi rendőrség lefoglalt (Pesti Napló, 1851. április 26.)

⁷⁹ Hám János primás Windischgrätzhez, 1849. március 6. *Andics*: i. m. III. 20. sk.

⁸⁰ *Révész*: i. m. 141.; *Lukács Lajos*: Magyar függetlenségi és alkotmányos mozgalmak 1849–1867. Bp., 1955. 19.; *Hanák*: i. m. 21.

⁸¹ Simor János Hajnald Lajoshoz, 1849. augusztus 19. és augusztus 29.; Kézirattári Növendéknapló, 1924.0 35., 38., Nemzeti Széchényi Könyvtár Kéziratgyűjteménye, Bp. (KNOSK);

1849 őszén az egyház tovább folytatta a védekezést. Scitovszky Haynauhoz, Bachhoz és Ferenc Józsefhez fordult a bebörtönzött papok érdekében, de általában sikertelenül. Viale Prela, a bécsi pápai nunciusz interвениált a bebörtönzött Rudnyánszky püspökért, akinek szabadon bocsátásáért az egyház 20 000 aláírást gyűjtött össze. Rudnyánszkyt szabadon engedték, de száműzték Magyarországról és egy ausztriai kolostorba kényszerítették.⁸² A legtöbb püspökségen a letartóztatások megelőzésére megsemmisítették a papokra vonatkozó iratokat.⁸³ Mindennek ellenére több püspököt hosszabb-rövidebb ideig fogva tartottak vagy bántalmaztak.⁸⁴ Ennek következtében a kormány későbbi békítő gesztusai nem tudták ellensúlyozni a kezdeti megtorló intézkedéseket. A katolikus hierarchiát nem lehetett megakadályozni abban, hogy az ellenzékhez, az ókonzervatívokhoz csatlakozzék.

1849 végétől a katolikus hetilap, a *Religió*, rendszeresen közölt beszámolókat folyamatban lévő üldöztetésekről, kiegészítve cikkeiket a papoknak a forradalom alatt elszenvedett szenvedéseiről. A kormány egyéb politikai lépéseit is elítélő cikkek szintén napvilágot láttak a klérus újságjának hasábjain.⁸⁵ 1850. január 6-án a liberális centralistákat más módon is támadták. Scitovszky primás esztergomi beiktatásán 440 meghívott pap, arisztokrata és hivatalos vendég volt a tanúja az ünnepségnek, hallgatta a hazafias beszédeket és köszöntöket, Scitovszkynak a császárt, Szentiványinak a primást üdvözlő szavait. Csupán a kabinet közvetlen beavatkozása akadályozta meg Scitovszkyt később abban, hogy küldöttséget vezessen Ferenc Józsefhez az ország lojalitásának kinyilvánítására, és, hogy bocsánatért folyamodjon az egyház forradalombeli szerepéért és petíciót nyújtson be „a nemzet igaz jogai érdekében”.⁸⁶

A hierarcia egymás után csikarta ki az engedményeket a kormány csupán névleges támogatása fejében. A felsőpapság, amelyet körüludvarolt mind a liberális centralista, mind az ókonzervatív fél, az államtól való pénzügyi függetlenségre törekedett. Vitathatalan jogcímet szerzett a katolikus egyház 400 000 holdnyi földbirtokára, visszaszerezte azokat a birtokait, melyeket részben államosítottak a forradalom alatt. Pénzbeli segélyek formájában kárpótlást kapott az elveszett tizedért is.⁸⁷ 1850-ben az Esztergomi Püspöki Konferencia a megüresedett püspöki székek jövedelmeinek 50%-át követelte és hangsúlyozta a püspököknek az egyházon belüli és az állammal szembeni autonómiáját. Miközben ragaszkodtak a papságnak az állami bíróság alóli mentességéhez, igyekeztek szorosabban kézbe venni az egész oktatási rendszert és elleneztek a polgári házasságkötés bevezetését is.⁸⁸ Egyes alkalmakkor a protestánsokkal és a zsidókkal szembeni türelmetlenségük is nyilvánvalóvá vált.⁸⁹ A római katolikus egyház megkapta a kért engedményeket, s e sikerek arra bátorították szövetségeseit, az ókonzervatívokat, hogy erősítsék a liberális centralisták elleni hadjáratukat.

Windischgrätz Ferenc Józsefhez, 1849. március 9. Buda. *Andics*: i. m. III. 79. sk.; Lonovics József, egri érsek Windischgrätzhez, 1849. március 29. Pest. uo. 133.; Hám János szatmári püspök és kinevezett primás emlékiratai 1848/49-ből. (szerk.) *Scheffler János*. Bp., 1928. 16.

⁸² *Hermann*: i. m. 36. sk.

⁸³ Simor Hajnaldhoz, 1849. október 30. KNOSK; MOLAL, D 44/1852/1261.

⁸⁴ *Meszlényi Antal*: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp., 1928. 250.

⁸⁵ *Religió*, (Vezércikk) Vol. I. No. 1/1849/; *Kovács Márk*: Az egyháziak személyes mentessége ügyében. Uo. Vol. II. No. 8/1850; *Szepessy S.*: Politikai hirdetések az egyházi szószéken. Uo. Vol. I. No. 39/1849/.

⁸⁶ *Berzeviczy*: i. m. I. 159.

⁸⁷ *Hánák*: i. m. 21.

⁸⁸ *G. J.*, Papi mentesség. *Religió*, Vol. III. No. 29 /1851/.

⁸⁹ MOLAL, D 44/1852/1871 res. és D 36/1850/306.

A *Pesti Napló* támadta az arisztokratákat, vonakodva állapította meg, hogy „az ókonzervatívok időlegesen a magyar érdek képviselőjeként tűnnek fel a köz szemében”.⁹⁰ Egy jól tájékozott pesti besúgó azt jelentette feletteseinek, hogy növekszik az agitáció a mágnások között a magyar vezetés érdekében Magyarországon.⁹¹ 1850 tavaszának első napjaiban Apponyi és Desseffy, valamint Jósika báró több titkos ülésen kidolgoztak egy memorandumot. Az írást arisztokrata társaik között aláírásra körözték, majd áprilisban eljuttatták a császárhoz.⁹² Az eredeti 24 aláíráshoz Szécsen gróf és Somssich Pál neve később került,⁹³ Szögyény-Marich pedig személyesen hozta Schwarzenberg miniszterelnök tudomására az Áprilisi Memorandummal való teljes egyetértését.⁹⁴

A szerzők biztosították a császárt saját maguk és az ország rendíthetetlen hűségéről. A forradalmat olyan lázadásnak minősítették, amely politikai reformok ürügye alatt folyt. Elismerték az egységes birodalom szükségességét, dicsérték a kiváltságok eltörlését és a jobbágyok felszabadítását, de elítélték az érvényben lévő kormányzati módszereket, melyek az ő szemükben alkotmányellenesek és bürokratikusak és következőképpen provokatívok voltak. Megállapították, hogy Ausztria nagyhatalmi szerepét csak úgy lehet fenntartani, ha Magyarországot magyar együttműködéssel tartósan pacifikálják. Ez pedig akkor következne be, ha visszaállítanák az ország integritását, hagyományos intézményeit, beleértve az országgyűlést és a 800 éves alkotmányt, valamint ha a magyar belügyeket magyarok irányítanák az ország fővárosából és ha minden megtorlás megszűnne.

Ez a program elfogadható volt a magyarok többsége számára, kivéve Kossuth híveit, a republikánusokat, akik csak korlátozott népszerűségnek örvendtek és a liberális centralista értelmiséget, amelynek ebben az időszakban nem sikerült nagyobb táborot toboroznia. Az Áprilisi Memorandum aláíróit a hivatalos világ összeesküvőknek és forradalmároknak bélyegezte és

„az engedelmes sajtó eszközén keresztül bigott konzervatívoknak és olyan arisztokratáknak rágalmazták őket, akiket bosszant az osztrák kormány paternalista liberalizmusa és ezért osztálykiváltságaik és kizárólagos nemzeti jogaik visszaállítása érdekében agitálnak”.⁹⁵

A *Pesti Napló*, a *Magyar Hírlap*, a *Pester Morgenblatt* és a *Pester Zeitung* hónapokon keresztül támadta a memorandumot és szerzőit. Schwarzenberg és Bach személyesen gúnyolta a konzervatívokat, mint kapzsi, felelőtlen földesurakat, akiknek javarészt képzeletbeli sérelmeik vannak.⁹⁶ A korszak legtöbb történésze Berzeviczytól Medgyesiig elfogadta az Áprilisi Memorandum hivatalos értékelését és lekicsinyelte mind a kormányra, mind a magyar társadalomra gyakorolt hatását.⁹⁷

⁹⁰ 1859. március 20.

⁹¹ MOLAL, D 36/1850/310.

⁹² *Medgyesi-Mischang*: i. m. 91.

⁹³ *Asbóth János*: A konzervatívok a forradalom után. Lásd *Asbóth János*: Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez. Bp., 1892. 122.

⁹⁴ *Szögyény-Marich*: i. m. II. 27. A Memorandumot három nappal később küldték el a császárnak. Az egész szöveget ezután kiszivárogtatták valószínűleg maguk a szerzők a *Pester Morgenblatt*nak, majd lefordították és újra kinyomatták a *Pesti Napló*ban és a *Magyar Hírlap*ban 1850. április 19-én.

⁹⁵ *Florence A Forster*: Francis Deak, Hungarian Statesman; a Memoir. London, 1880. 130.

⁹⁶ *Szögyény-Marich*: i. m. II. 28.

⁹⁷ *Berzeviczy*: i. m. 160.; *Josef Redlich*: Das österreichische Staats- und Reichsproblems: Geschichtliche Darstellung der inneren Politik der Habsburgischen Monarchie von 1848 bis zum Untergang des Reiches, Leipzig, 1924–1926. 470.; *Rudolf Springer* (Karl Renner): Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarische Monarchie. Vienna, 1906. 95. sk.; *Medgye-*

Albrecht főherceg nem sokkal kinevezése után tanácskozott Apponyi gróffal, más lojális arisztokratákkal Ferenc József értekezett. Albrecht Magyarországra utazásakor a császár úgy határozott, hogy magyar jogi szakértőket alkalmaz tanácsadóként a magyar ügyekben a főherceg mellé. Medgyesi szerint az ókonzervatívoknak igen nagy szerepük volt abban, hogy a császárt rávették, hogy Magyarországra látogasson.⁹⁸

Néhány héttel az Áprilisi Memorandum átadása után Wirkner Lajos báró arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy az ókonzervatívok erősebbek és szervezettebbek, mint bármikor korábban, mivel a korábbi ellenzék java csatlakozott hozzájuk.⁹⁹ Az ókonzervatívok tevékenységét előbb Bécsből és Pozsonyból, majd később Pest-Budáról és az ország különböző pontjairól fogták össze, de hogy törekvéseik mennyire voltak szervezettek, azt nem könnyű felmérni. Egyes adatok azonban rendelkezésünkre állnak. Lónyai gróf ezt írta a naplójába:

„Pozsonyból, hová [Dessewffy Emil] lakását télire áttette, számtalanszor ment Bécsbe. Jósika, Apponyi, Sennyei, Ürményi, Barkóczy, Andrássy György, Széchen s mások töle merítették a végképi elcsüggedés ellen az erőt. Délelőtt Jósikánál, este színház után Szögyénynél jöttek össze. A tiszai kölcsön ügyében sokszor mentem Dessewffyvel Bécsbe s néhányszor jelen voltam azon magyar fronde barátságos összejövetelein: egy-egy kedélyes elbeszélés alkalmával fellebbent a függöny az évek során soha meg nem szűnő leplezett működésükről.”¹⁰⁰

A konzervatív összejövetelek egyes esetekben jóváhagyták a kormányban való részvételt. Két ókonzervatív fogadta el a Birodalmi Tanács tagságát, miután írásos jóváhagyást kaptak Jósikától és Deák Ferenctől, a volt Kossuth-kormány egyetlen jelentős személyiségétől, aki 1849 után elkerülte a száműzetést és a letartóztatást.¹⁰¹ Öt magyar arisztokrata fogadott el követi kinevezést.¹⁰² mások miniszteri bizottságokban ültek a kormány tanácsadójaként a földkérdésben¹⁰³ és Magyarország újjászervezésében, tekintettel az új közigazgatási berendezésre, az ún. *Definitivumra*.¹⁰⁴ Dessewffy az ilyen együttműködés ésszerűségét egy Jósikának írott levelében körvonalazta:

Becstelen idöket élünk és fontos, hogy a jog, a becsület és a tisztesség megtestesüljenek legalább néhány emberben azért, hogy ezek a tulajdonságok ne tűnjenek el teljesen. Ez a mi feladatunk Magyarországon, és senki sem tudja vagy fogja tudni megoldani, ha mi nem.¹⁰⁵

Egy közvéleményről készült katonai jelentés szerint az ókonzervatívoknak a kormányzat minden szintjén voltak képviselőik.¹⁰⁶ Egy kassai magas rangú katonatiszt megállapítása meg-

si-Mitschang: i. m. 94.; *Robert A. Kann*: *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy 1848–1918*. I. New York, 1970. 128.

⁹⁸ *Szögyény-Marich*: i. m. I. 47.; *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 56. és 95–96.

⁹⁹ Wirkner Lajos báró Schwarzenberghez, 1850. április 22. *Andics*: i. m. III. 475. sk.

¹⁰⁰ *Beksics Gusztáv és Márki Sándor*: *A modern Magyarország (1848–1896)*. Vol. X. Lásd A magyar nemzet története. (szerk.) Szilágyi Sándor. Bp., 1898. 462. sk.

¹⁰¹ Deák Ferenc beszédei: 1842–1861. II. (szerk.) *Könyi Manó*. Bp., 1903. 383. sk.; *Szögyény-Marich*: i. m. II. 33. és 227. sk.; *Halász*: i. m. 665.; *Pesti Napló*, 1851. április 23–24. A *Pesti Napló* székesfehérvári tudósítója szintén megelégedettségét fejezte ki Szögyény-Marich kinevezésével kapcsolatban (1851. május ?)

¹⁰² Uo. 1851. október 29.

¹⁰³ Ambróczy Lajos báró vezette a bizottságot (uo. 1851. október 4.).

¹⁰⁴ Tagok: Dessewffy, Apponyi, Cziráky, Hauer István, Nagy István és Vághy Ferenc (uo. 1852. január 19. és 22.).

¹⁰⁵ Idézi *Medgyesi*: i. m. 109.

¹⁰⁶ MOLAL, D 44/1852/88.

erősíti a beszámoló helyességét: Mindenki tudja, hogy ez a párt valóban élő ebben a kerületben; szorgalmasan dolgozik és messze nyúló kapcsolatokat tart fenn.¹⁰⁷ Pest-Buda rendőrfőnöke keserűen jegyezte meg 1852-ben: „Meglepő, hogy micsoda előrehaladás történt a magyarizmus javára. Az ókonzervatív párt napról-napra teret nyer.”¹⁰⁸ A birtokos nemesség és az értelmiségiek körében növekvő mágnás befolyásról hasonló jelentések érkeztek Albrecht főherceghez és Bach belügyminiszterhez öt magyar körzetből.¹⁰⁹

Mivel „tagjaik” és szimpatizánsaik is voltak a közhivatalnokok között és széles társadalmi bázissal rendelkeztek a magyar birtokos nemések és értelmiségiek között, az ókonzervatívok elhatározták, hogy nem csupán tervvel lépnek a nemzet elé, hanem saját programjuk végleges megvalósításához vezetik el az országot. Miközben nyilvánosan demonstrálták a Habsburg-ház iránti hűségüket, engedményeket kértek. A magyar hazafiaknak kedvében jártak, hogy megnyerjék a támogatásukat a liberális centralista politikai rendszer ellen, amelyet a mágnások ugyanakkor diszkreditálni akartak a császár szemében: egyszóval az ókonzervatívok azt próbálták bebizonyítani, hogy övék az egyetlen politikai csoport, amely képes egy új típusú vezetést biztosítani.

Az első hűségdemonstrációra akkor került sor, midőn Albrecht főherceget kormányzóvá és a harmadik hadsereg fejevé nevezték ki. A magyarok nagy várakozással tekintettek egyik leggazdagabb földesuruk, a főherceg működése elé. 1851 októberében Albrecht beutazta az ország több részét. Az arisztokrácia mindenhol jól fogadta. Egyik nyilvános megjelenésekor a pesti Nemzeti Színházban a falak visszhangozták az új kormányzónak szóló hangos vivátokat.¹¹⁰ Bár Desseffy Emil és több politikai szövetségese fenntartásokkal élt az ellen, hogy előre iganak a medve bőrére, Sennyei Pál több ókonzervatívval együtt a változó idők hírnökeként üdvözölte Albrechtet.¹¹¹

A Vácott lezajlott október 14-i fogadáson Scitovszky primás és a magas klérus több tagja tisztelettel adózott a főhercegnek.¹¹² A leghazafiasabb megmozdulásra Székesfehérvárott került sor, ahol a mágnások és a papok magyarul köszöntötték Albrechtet és magyar zenével szórakoztatták, miközben a magyar nemzeti színű zászló lengett a tömeg fölött.¹¹³ Mindez hiába történt. A főherceg Windischgrätzcel ellentétben közelebb állt Kübeck abszolutista centralizmusához, mint az arisztokratikus föderalizmushoz. Visszautasította a közvetítő szerepét, hogy eljuttassa Ferenc Józsefhez a hűséges alattvalók panaszait.¹¹⁴

Amikor a császár maga érkezett Magyarországra, újra erőfeszítéseket tettek a magyarok lojalitásának demonstrálására egy olyan király előtt, akit „félvezettek” a „gonosz” liberális centralista miniszterek.¹¹⁵ Az ókonzervatívok ismételten hangsúlyozni akarták a magyar lojalitást, s cserébe további engedményeket szerettek volna kicsikarni.¹¹⁶ A primás körlevelet adott ki, elrendelve püspökeinek, hogy jelenjenek meg Budán június 5-én a császár fogadásán.¹¹⁷ Esterházy Pál herceg ruhája, melyet külön a királyi látogatásra rendelt, 20 000 forintos szemé-

¹⁰⁷ Uo. 2, 405.

¹⁰⁸ *Wetheimer Ede*: Gróf Andrássy Gyula élete és kora. I. Bp., 1910. 86.

¹⁰⁹ MOLAL, D 44/1852/548, 988, 1128 és 1853/1.

¹¹⁰ *Pesti Napló*, 1851. október 16.

¹¹¹ Uo. 1851. október 6.; MOLAL, D 44/1852/1769 res.

¹¹² *Pesti Napló*, 1851. október 18.

¹¹³ Uo. 1851. november 10.

¹¹⁴ *Szögyény-Marich*: i. m. II. 49.

¹¹⁵ MOLAL, D 44/1852/3087; *Molnár Erik*: Magyarország története. II. Bp., 1967. 24.

¹¹⁶ MOLAL, D 44/1852/1682 res. és 3154; *Hanák*: i. m. 29. *Medgyesi-Mitschung*: i. m. 184.

¹¹⁷ *Pesti Napló*, 1852. május 29.

lyi kiadást jelentett.¹¹⁸ Az uralkodót Egerben Szapáry Gyula gróf,¹¹⁹ Balatonfüreden pedig Festetics gróf üdvözölte.¹²⁰ Más aktív konzervatívok, köztük Zichy Ferenc, Mailáth György és Szentiványi Vince is részt vettek ezeken a hűségdemonstrációkon.¹²¹

A Habsburgoknak az abszolutista centralisták és Bach által erősített hajlíthatatlansága arra vezette Ferenc Józsefet, hogy visszautasítsa a nagyobb engedmények megtételét. A császár most „erősen meg volt arról győződve, hogy a Konzervatív Párt [sic!] eltűzolta a Magyarországon feltehetően valóban meglévő veszélyes érzelmeket, és így még kevésbé hajlott a panaszaik meghallgatására”.¹²²

Az ókonzervatívok csalódtak, de el nem csüggedtek.¹²³ Még a kisebb kompromisszumokat is győzelemnek könyvelték el: a Trencsén megyei arisztokraták úgy üdvözölték a szilveszteri pátenst, mint az önkormányzat felé tett első lépést.¹²⁴ A kassai járásban a polgári közhivatalnokok a magyaros hivatali egyenruha rendszeresítését úgy tekintették, mint amely előkészíti a magyar nyelv kizárólagos használatának visszaállítását a közigazgatásban.¹²⁵ Ugyanezen járás ókonzervatívjai megtiszteltetésnek érezték, amikor Ferenc József felújította az „apostoli” és a „királyi” megnevezéseket.¹²⁶ A konzervatívok által befolyásolt magyar sajtó túláradó örömmel fogadta, amikor hatályon kívül helyezték a Márciusi Alkotmányt. A Kassa-kerület biztosát igazi kitűnőségként üdvözölték bemutatkozó körútján, amikor megígérte, hogy tiszteletben tartja Magyarország ősi törvényeit és szokásait.¹²⁷

Vidéken az ókonzervatívok valóságos hadjáratot indítottak a kormányzat ellen. Az Ausztria és Magyarország közötti lazább személyi unió mellett törtek lándzsát és Magyarország számára különleges alkotmányos jogokat kértek a birodalmon belül.¹²⁸ Elleneztek minden változást, aminek a legenyhébb centralizálás íze volt. Egy Vas megyéből származó bizalmas katonai jelentés szerint Zichy Herman gróf alacsonyabb rangú hivatalnokok előtt becsmérlőleg beszélt egy liberális-centralista reformtörvény megalkotásáról.¹²⁹ A kassai kerületben minden új törvényt nemzetellenesnek minősítettek.¹³⁰ A pesti és a pozsonyi kerületben az arisztokraták ellenezték a Definitivum bevezetését és azt megvalósíthatatlannak minősítették.¹³¹

A társadalmi támogatás megszerzése érdekében a mágnások új palotákat építettek Pesten és aktívan részt vettek Magyarország társadalmi és kulturális életében.¹³² Neves konzervatívok hagyták el Bécsét és költöztek magyarországi birtokaikra.¹³³ Mások vidékről költöztek Pest-Budára.¹³⁴ Itt 1853 első hónapjaiban megnyitotta kapuit a Nemzeti Kaszinó, főként

¹¹⁸ Uo. 1852. június 3.

¹¹⁹ Uo. 1852. június 23.

¹²⁰ Uo. 1852. július 2.

¹²¹ *Berzeviczy*: i. m. I. 308. sk.; *Pesti Napló*, 1852. augusztus 16.

¹²² *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 108.

¹²³ MOLAL, D 44/1852/1690 res.

¹²⁴ Uo. 548.

¹²⁵ Uo. 1327, 1769 res., és 3154.

¹²⁶ Uo. 326.

¹²⁷ 1853/363; *Pesti Napló*, 1851. augusztus 1.

¹²⁸ MOLAL, D 44/1852/1690 res.

¹²⁹ Uo. 1917 res.

¹³⁰ Uo. 1326.

¹³¹ Uo. 700 és 842.

¹³² *Pesti Napló*, 1852. május 21.

¹³³ *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 99.

¹³⁴ *Pesti Napló*, 1852. december 10.

ókonzervatív tagokkal és néhány más társadalmi helyzetű magyar hazafival.¹³⁵ Az 1853-as pesti társasági szezonban a főnemesség már látogatta a nyilvános bálakat.¹³⁶ A *Magyar Hírlap* büszkén számolt be egy a Károlyi György gróf palotájában tartott nagy fogadásról, ahol mindenki magyarul beszélt, énekelt és ropta a csárdást.¹³⁷ Nemzeti öltözéket viseltek, amikor Ferenc József meglátogatta az országot.¹³⁸ Amikor 1850 áprilisában Torkos Mihály, a Császári Legfelsőbb Bíróság tagja, aki korábban az arisztokrata Windischgrätz-Szögyény-kormányzat biztosa volt, kihallgatáson jelent meg a császárnál, magyaros ruhát öltött és magyarul szólt az uralkodóhoz.¹³⁹ A Tudományos Akadémia 1852-es jelentése kimondta, hogy az akadémia célja a magyar nyelv művelése, a tudományok fejlesztése, magyarul.¹⁴⁰ Arisztokraták vezették az Akadémiát, a Nemzeti Színházat, a Nemzeti Szépművészeti Clubot, a különböző kaszinókat, a gazdasági és filantropikus társaságokat.¹⁴¹ A Nemzeti Könyvtár érdekében indított pénzügyi akciói a jól ismert ókonzervatívok, Ürményi, Zsedényi és Sommsich patronálták.¹⁴² Végül is konzervatív nacionalizmus vált a nemzeti egység gyűjtőpontjává, és „... az ókonzervatívok arisztokratikus magyar nacionalizmusa, akik egyedül voltak abban a helyzetben, hogy kapcsolatba kerültek a neoabszolutista korszakban hatalmon lévőkkel, nagyban hozzájárult azokhoz a változásokhoz, melyek végül is Magyarország önkormányzatának elfogadásához vezettek”.¹⁴³

Nacionalizmusuk egyik fő vonása a magyar gazdaság, különösen a mezőgazdaság modernizálására való törekvés volt. Magyarország modernizálásában a reformkori liberálisok és konzervatívok egyaránt érdekelve voltak, és most, az 1850-es években minden politikailag aktív tényező: a magyar középbirtokos, az arisztokrata és az osztrák burzsoá egy ponton találkozott, amelyet megújulásnak neveztek. Aligha fogadhatjuk el Szekfű véleményét, hogy a kormány célja a válsághelyzet súlyosbítása lett volna a forradalom utáni Magyarországon¹⁴⁴ vagy, hogy a bécsi kabinet ösztönözte volna a nagybirtokok feldarabolását azért, hogy több középbirtok jöjjön létre.¹⁴⁵ Egy másik nézet szerint Bécs a lojális arisztokráciát gazdasági előnyökben részesítette olyan formában, hogy a jobbágyfelszabadítással kapcsolatos kártalanítás tekintetében magasabb osztályba sorolta őket, magasabb kompenzáció érdekében.¹⁴⁶ Ez sem felel meg a valóságnak. Az adósságokra adott moratórium kiterjedt minden földbirtokosra. A legmagasabb úrbéri kárpótlást Fejér, Sopron, Moson, Pozsony, Vas és Tolna megye földbirtokosainak fizették, ahol a földek termelékenysége a legmagasabb volt. Ezekben a megyékben igen sok magyar, szerb, horvát, német és szlovák kisbirtok volt az óriás birtokok mellett. Néhány más megyében viszont, így Beregben és Árvában, annak ellenére, hogy a területnek majdnem az egésze egyetlen arisztokrata család tulajdonában volt, a minimális holdankénti kárpótlást fizet-

135 Pesti casinó-könyv. Pest, 1855; *Pesti Napló*, 1853. január 30.

136 *Berzeviczy*: i. m. II. 403.

137 1852. március 3.

138 *Pesti Napló*, 1851. március 20. és 1852. május 27.

139 Uo. 1850. április 9.

140 Uo. 1852. március 10.

141 Uo. 1852. november 5. és december 17.; 1853. január 5.

142 *Berzeviczy*: i. m. II. 410.

143 *George Barany, Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism*. In: *Nationalism in Eastern Europe*, (szerk.) *Peter F. Sugar és Ivo J. Lederer*, Seattle and London, 1971. 177.

144 *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Bp., 1934. 170.

145 *Breanman*: i. m. 96.

146 *Niederhauser Emil*: A jobbágyfelszabadítás Kelet-Európában. Bp., 1962. 149.; *Sándor Pál* (szerk.): *Parasztágunk a Habsburg önkényuralom korszakában 1849–1867*. Bp., 1951. 27. sk.; *Jászi*: i. m. 195.; *Szekfű*: i. m. 169.

ték, mert a szántóföldek hozama igen alacsony volt.¹⁴⁷ Gazdaságpolitikai szempontból keveset számított az, hogy Bach és miniszterháza a magyar mágnasokat nem szerették és nem bíztak bennük;¹⁴⁸ nem volt más lehetőségük, mint tekintetbe venni a magyar mezőgazdaság érdekeit, hiszen Magyarország volt az egyetlen olyan része a Monarchiának, amely képes volt a birodalom iparosodott és városias területeit elfogadható áron ellátni mezőgazdasági termékekkel.¹⁴⁹

A magyarországi latifundiumok nagy haszonra tettek szert a napóleoni háborúkat kísérő gazdasági fellendülés alatt. Az arisztokraták ekkor profitjuk nagyobb részét újra befektették. A birtokokat sok helyen modernizálták és növelték, gyakran a közös földek rovására. A századfordulótól gépeket importáltak, képzett gazdatiszteket alkalmaztak és a jobbágmunkát egyre inkább szerződéses munkásokkal és föld nélküli zsellérekkel helyettesítették. A gazdasági fellendülést egy nehezebb időszak követte, de az arisztokraták egészen jól viselték a visszaesést, mert a világpiacon emelkedtek a gyapjúárak. A nagy befektetések és a bécsi pénzügyi botrányok miatt az 1830-as, 1840-es években megnövekedett az arisztokraták eladósodása és ezzel csökkent hitelképességük, de nem olyan mértékben, hogy ez meggyengítette volna gazdasági vezető szerepüket.¹⁵⁰

Az 1850-es évekre egyes magyar birtokok elérték az európai színvonalat. Angliából vásárolták a mezőgazdasági felszereléseket,¹⁵¹ a cséplőgépek és a vaskékek általánossá váltak az arisztokraták birtokain. Pest-Budán, főleg arisztokraták kezdeményezésére, mezőgazdasági géptársulat alakult abból a célból, hogy a nagybirtokokat hazai forrásból láthassák el mezőgazdasági eszközökkel.¹⁵² A legtöbb latifundium tulajdonosa agronómusokat alkalmazott és kitanította a saját mezőgazdasági szakembereit, akiket azután jól fizetett, sőt néha nyugdíjat is biztosított számukra. A birtokok irányítóinak a fő feladata a trágyázás, a vízlevezetés biztosítása, valamint a háromnyomásos rendszer megszüntetése volt. A tudományos erdőgazdálkodás, melyet Széchenyi István kezdeményezett, gyorsan elterjedt az arisztokraták körében, amikor 1832 és 1852 között a fa ára megnégyszereződött. Zsidókat alkalmaztak, a birtok termékeinek értékesítését rájuk bízták. Az urbanizáció fejlődésével azok a birtokosok, akinek a birtokai a városok közelében voltak, svájci és tiroli teheneket importáltak tejgazdaságaik növelésére.¹⁵³

Szeszgyártás folyt Sándor Móric, Károlyi György, Czindery László grófok és Esterházy Pál herceg birtokán. Modern malmok és cukorgyárak voltak Zichy Mihály, Coburg herceg

¹⁴⁷ *Galgóczy: i. m.* 94.

¹⁴⁸ Haynaunak az összes magyar főispánhoz szóló július 12-i körlevele arra utasította ezeket a hivatalnokokat, hogy tartsák állandó megfigyelés alatt az ókonzervatívokat és diszkrétan akadályozzák meg a kormányellenes tevékenységüket. (*Asbóth János: 1849–1866 Adalékok a kényuralom ellenes mozgalmak történetéhez. Az Asbóth-család irataiból. Pest, 1871. 123. Szőgyény-Marich: i. m.* II. 64.)

¹⁴⁹ *Sándor Vilmos: A tőkés gazdaság kibontakozása Magyarországon, 1849–1900. Bp., 1958. 12.*

¹⁵⁰ *Hóman Bálint és Szekfű Gyula: Magyar történet. V. Bp., 1936. 220–227.; George Bany: Stephen Szechenyi and the Awakening of Hungarian Nationalism, 1791–1841. Princeton, 1968. 152.*

¹⁵¹ Horhy Mihály angol aratógépeket importált jakabszállási birtokára (Pesti Napló, 1852. augusztus 4.). Egy hajórakomány mezőgazdasági felszerelés érkezett Hont megyébe 1852. októberében. (uo. 1852. november 9.).

¹⁵² Uo. 1852. június.

¹⁵³ *Galgóczy: i. m.* 163. sk. és 346.

és más nagy mezőgazdasági termelők tulajdonában.¹⁵⁴ A mágnásoknak jelentős érdekeltségei voltak az iparban a vaskohásztól a hídépítésig.¹⁵⁵

Magyarország gazdasági modernizálását ők kezdeményezték évtizedekkel a bécsi liberális centralisták megjelenése előtt. Mindazonáltal az arisztokrácia volt — az új parasztbirtokosokkal és a zsidó üzletemberekkel együtt — a liberális centralista reformok valódi haszonélvezője. Az 1850-es évek elején az arisztokrata termelők, a zsidó kereskedők és a liberális centralista politikusok voltak a magyar gazdasági növekedés fő mozgató erői. Abból, hogy az arisztokraták a katonai uralom és az 1850-es évek elejének jelentős gazdasági eredményei ellenére lebecsülő magatartást tanúsítottak a kormánnyal szemben, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ókonzervatívok úgy érezték, ez szükségszerű haladás volt, amely bármely kormány alatt bekövetkezett volna. Amit ők valóban kívántak, az

„a törvényes, alkotmányos szabadság [volt] a szilárdan megalapozott monarchián belül; haladás forradalom nélkül; hatalmasabb és egységesebb Ausztria, valamint saját hazájuk jelentős fejlődése; és szigorú biztosítékok a fenti feltételek megvalósulása, valamint a békés törvényhozó munka lehetősége számára.”¹⁵⁶

A feddhetetlen lojális múlt, a vagyon, a közös ideológia, az optimizmus, a nyilvánvaló elhivatottság érzete, a hagyományos vezetés és a laza politikai szövetség lehetővé tette az ókonzervatívok számára, hogy „felülkerekedjenek” a liberális centralistákon és az abszolutista centralistákkal együttműködve eltávolítsák őket a hatalomból.

A Windischgrätz alatti korai sikerek 1849-ben felvillanyozták az arisztokratákat és a magyar katolikus főpapságot. A dinasztia iránti odaadásuk nem csökkent és összhangban maradt hazafiságukkal. Amikor a liberális centralisták kerültek hatalomra, ők megkérdőjelezték az ókonzervatívok lojalitását. Ennek ellensúlyozására az arisztokrácia kihasználta személyes kapcsolatait a Habsburgoknak egy föderalista politika irányába való befolyásolása érdekében. Egyes mágnások látványosan visszavonultak a politikától, míg mások sikertelenül kísérleteztek kompromisszumra jutni a liberális centralistákkal. Az ókonzervatívok ekkor megváltoztatták taktikájukat, hogy szélesebb társadalmi támogatást szerezzenek a liberális centralisták elleni politikai harchoz. A katolikus hierarchiával és nemességgel összhangban egy konzervatív nacionalizmus adoptálásával biztosították a nemzeti egységet.

Az arisztokratáknak a liberális centralistákkal szembeni legális ellenzéki szerepe 1851-től hatékonyan gyengítette a rendszert. A bécsi centralisták háttérbe szorítása az elszánt, egységes magyar uralkodó osztály erőfeszítéseinek volt köszönhető. A liberális centralisták bukása azonban nem az ókonzervatívok győelmét hozta, hanem a bécsi abszolutista centralistákét. Mindazonáltal a neoabszolutizmus bukásához vezető folyamat, amely 1860-ban, majd véglegesen 1867-ben érte el célját, az 1850-es évek elején kapta meg a kezdő lökést.

¹⁵⁴ Uo. 361. sk.

¹⁵⁵ Pesti Napló, 1852. október 29. és november 20.

¹⁵⁶ Dessewffyt idézi *Medgyesi-Mitschang*: i. m. 89.